

testantskej a puritánskej askézy ako náhodný excés náboženského vedomia, ktorý mal ďalekosiahle dôsledky. Weber si svoju jednostrannosť čiastočne uvedomoval, svoje názory síce často koriguje, ale v podstate tento horizont svojich úvah neprekročil. Kontinuitnosť spoločenského vývoja vidí Weber len v stupňujúcej sa racionalizácii spoločenského života, ktorá vytvára špecifické typy usporiadania. Weber však odmieta názor, že by existovala zákonitosť, ktorá by určovala následnosť jednotlivých typov. Weber kladie dôraz na neopakovateľnosť, špecifickosť, diskontinuálnosť a svojbytnosť jednotlivých typov spoločenského usporiadania. Ako osobnosť sa pokladá za zástancu buržoázneho zriadenia, hoci si uvedomuje jeho tendenciu k byrokratizácii a krízovosti. Nevyhol sa konštatovaniu, že pre buržoaznu spoločnosť sú typickí: „odborníci bez ducha, pôžitkári bez srdca, toto nič si namýšľa, že vystúpilo na

stupeň ľudstva, ktorý ešte nikdy nebol dosiahnutý“. (s. 359) Vzápätí sa však ospravedlňuje, že sa dostal do oblasti hodnotových súdov, ktorými nechce čitateľa zaťažovať.

Weber patrí k tým apologétom buržoáznej spoločnosti, ktorí si robili len minimálne ilúzie o jej faktickom stave. Socialistické ideály, ktoré síce neuznával, považoval za realizovateľné a rovnako možné ako buržoázne hodnoty. Taktiež dielo K. Marxa, s ktorým sa zásadne rozchádzal, hodnotil z hľadiska profesionálnej vedeckej úrovne veľmi vysoko, ba oveľa vyššie ako logicky nedôsledné a eklektické práce svojich buržoázných kolegov. Napriek všetkým nedostatkom Weberovho diela, treba pozitívne hodnotiť jeho úsilie o logickú konzistentnosť, vďaka ktorej vystupuje ako dôstojný protivník s ktorým má význam polemizovať.

L. Doval

MORÁLNE ASPEKTY ROZVOJA OSOBNOSTI

Нравственны́е проблемы развития личности. Издательство Московского университета 1982. 143 с.

Ukazuje sa, a prax posledných rokov to potvrdzuje, že spoločná, kolektívna, tímová práca pri výskume etickej problematiky prináša svoje pozitívne ovocie. Aj preto pre marxistickú etiku, ako nakoniec i pre ostatné oblasti vedeckého poznávania objektívnej skutočnosti platí, že viac pohľadov, konfrontácií, názorov znamená i hlbší, komplexnejší, objektívnejší pohľad na morálne problémy, ktoré sa dnes stávajú tak aktuálnymi. S iniciatívou k tímovému charakteru práce o otázkach marxistickej etiky prichádzajú sovietski etici. Možno konštatovať, že za posledné desaťročie sa uskutočnil celý rad sympózií, konfe-

rencií, diskusných sústredující etikov socialistických zemí, výsledkom ktorých boli jednak vzájomné preklady významných etických publikácií a jednak publikácie, ktoré monotematicky zhrňovali výsledky takýchto spoločných jednaní. K poslednému druhu patrí i recenzovaná publikácia, ktorú v roku 1982 vydalo Vydavateľstvo Moskovskej univerzity ako výsledok vedeckej spolupráce sovietskych, maďarských, nemeckých, bulharských a poľských etikov.

Treba upozorniť, že táto publikácia je jednou z prvých väčších prác tohto charakteru v oblasti marxisticko-leninskej etiky. Vyjadruje úsilie

autorov z jednotlivých socialistických krajín ujasniť si názory na jeden zo základných problémov etiky — na mravný rozvoj osobnosti. Dá sa povedať, že uvedené štúdie prinášajú mnohé nové, originálne pohľady na riešenie tohto problému. Zvláštnosťou publikácie je to, že je výsledkom výskumov viacerých autorov, a ponúka i viacero názorov a prístupov k uchopeniu tohto problému. Diskusný charakter publikácie však nič neuberá na jej vedeckej hodnote a fundovanosti.

I napriek tomu, že mravný rozvoj osobnosti je široká mnohodoménová problematika, podarilo sa zodpovednému redaktorovi zborníka, profesorovi A. I. Titarenkovi, logicky skĺbiť štúdie do štyroch kapitol. Prvá zahŕňa otázky vymedzenia objektívneho a subjektívneho v morálnom rozvoji osobnosti; druhá pojednáva o dynamických silách a orientáciách morálneho života osobnosti z hľadiska určitých sociálnohistorických podmienok; morálne kvality osobnosti sa analyzujú v tretej kapitole, a niektoré perspektívy výskumu individuálneho morálneho rozvoja osobnosti sú predmetom pozornosti autorov v štvrtej kapitole.

Na nosnej téme prvej kapitoly sa podieľali maďarský etik E. Farkas [známy hlavne svojou monografiou *Morálka a revolučnosť*] a etik NDR H. Engelstädter. Otázka individuálneho a spoločenského v morálke, ktorú nastoľuje Farkas, vyvolávala a vyvoláva v marxistickej etike mnohé diskusie a polemiky, nie snáď preto, že by marxizmus redukoval morálku len na individuálnu či spoločenskú záležitosť, ale preto, že sa pociťuje potreba hlbšej teoretickej etickej reflexie dialektického prepojenia individuálnej a spoločenskej stránky morálky. Treba súhlasiť s Farkasom, že spoločenská morálka a individuálna mravnosť sú dve nerozlučné oblasti v to-

tálnom zmysle chápania morálnej sféry, ktoré sa vzájomne predpokladajú a prenikajú, hoci nie sú identické. I napriek ich vzájomnej podmienenosti obe majú svoj špecifický obsah. To spoločné v nich spočíva v tom, že tak spoločenská ako i individuálna morálka majú sociálny pôvod, sú spoločenskohistorickým produktom. A práve tak ako sa spoločnosť prejavuje v dvoch formách bytia — kolektívnom a individuálnom, vytvorili sa i dve úrovne regulovania spoločenských procesov — morálka spoločenská a morálka individuálna. Maďarský etik pojmovo upravuje dve sféry morálky, individuálnu a spoločenskú. Pre prvú volí pojem morálka a pre druhú mravnosť. Podstatu ich dialektického vzťahu vidí v tom, že bez reálnej, individuálnej mravnej činnosti nemôžeme hovoriť o spoločenskej morálke, t. j., že predpokladom spoločenskej morálky je morálka individuálna, ktorá však v konečných dôsledkoch vždy predpokladá určitú spoločenskú štruktúru morálky. Autor dokladá: „nemožno si predstaviť plnohodnotnú individuálnu mravnosť bez vnútorného prijatia, interiorizácie spoločenskej morálky“. (s. 17) Mravnosť je teda prejavom spoločenskej morálky v individuálnej forme, pričom Farkas upozorňuje, že nejde o nijakú „partikulárnu“ individuálnosť, ale v individuálnej mravnosti sú individuálnym spôsobom zjednotené všeobecné, zvláštne a jedinečné morálne obsahy, ktorých spojenie má individuálny charakter. Preto morálny profil každého človeka je iný.

Oblasť individuálnej mravnosti skúma autor v rovine morálneho činu morálneho konania. Všíma si ju z hľadiska psychiky individua dokazujúc, že spoločenská morálka vytvárajúca systém noriem a vystupujúca vo forme duchovnej objektivácie môže byť odtrhnutá od konkrétneho činu, avšak

individuálna mravnosť je vždy zviazaná s konaním osobnosti, s jeho psychikou, citmi, inštinktmí, zvykmi a pod. V tejto súvislosti vyslovuje Farkas pozoruhodnú metodologickú myšlienku, že pri skúmaní individuálnej mravnosti treba rozlišovať dva momenty: spätosť morálky s psychickými mechanizmami na jednej strane a psychický determinizmus na strane druhej, keď sa morálka chápe ako bezprostredný následok psychickej zákonitosti. Z metodologického hľadiska sú zaujímavé i ďalšie Farkasove názory napr. na rešpektovanie dvoch úrovní individuálneho morálneho vedomia: na úroveň poznania morálnohodnotových noriem a na úroveň stotožnenia sa s nimi. Z tohto hľadiska maďarský etik rozlišuje v mravnosti indivídua tri základné úrovne správania: prvá úroveň je *stereotypné správanie*, na ktorom sa indivídium nepodieľa svojou vnútornou aktivitou, druhú úroveň predstavuje *donútené správanie*, keď indivídium chápe morálne normy ako donucovacie fenomény. Najvyššiu úroveň rozvoja individuálnej mravnosti predstavuje *správanie z presvedčenia*, keď realizácia morálnych noriem vyjadruje vnútornú potrebu indivídua.

Nemecký etik Engelstädter svojou štúdiou *Praktický morálny vzťah* vo vzájomnom vzťahu osobnosti a spoločnosti logicky dopĺňa svojimi myšlienkami problematiku spoločenského a individuálneho v morálke. Všíma si genézu praktického morálneho vzťahu, ktorý sa vytvára medzi osobnosťou a spoločnosťou a ktorý sa konštituuje na objektívnych, na vedomí ľudí nezávisle existujúcich vzťahoch v spoločenskom živote, predovšetkým na základe materiálnych výrobných vzťahoch. Zaujímavé sú autorove názory na vlastnú štruktúru praktického morálneho vzťahu, v ktorých autor upozorňuje, že tento vzťah je výsledkom

vzájomného prepojenia medzi morálnym cieľom, motívom, výsledkom a následkami morálneho konania. (s. 31)

Ujasnenie si individuálneho a spoločenského v morálnej sfére je predpokladom k analýze vlastného zámeru knihy — k utváraní individuálnej mravnosti v zložitom procese vývoja osobnosti. V týchto intenciách sa nesú štúdie druhej kapitoly zborníka, práca H. Hörza *Dialektické protirečenia ako dynamická sila rozvoja osobnosti*, U. Wilkeho *Historické a biografické v mravnom živote osobnosti*, ako aj štúdia bulharského etika K. Neševa *Sociálna kontrola a mravný ideál*.

H. Hörz vychádza zo základnej charakteristiky dialektických protirečení socializmu, ktorá má základ v spoločenskom charaktere zásadných záujmov všetkých tried a vrstiev. Protirečenia tvoria podstatu vecí, procesov, tendencií a sú dynamickou silou vývoja. Precízna analýza dialektických protirečení v individuálnej psychologickkej sfére je významnou úlohou marxisticko-leninskej teórie osobnosti a aj krokom k poznaniu jej mravného života. Z dôvodov, ktoré autor uvádza pre hlbšie poznanie týchto protirečení, je asi najzávažnejší ten, ktorým sa má „konkrétne skúmať formovanie vnútorného modelu objektívnej skutočnosti, ktorý orientuje správanie osobnosti, a osobnosť ho rešpektuje... pretože v ňom sú zjednotené spoločenské požiadavky a osobnostné potreby“. (s. 37) Tento model podstatne podmieňuje rozhodovanie osobnosti pre ten-ktorý variant morálneho výberu správania. Morálny výber a voľba správania je výsledkom tak objektívnych príčin ako aj subjektívnych, psychických mechanizmov a komponentov procesu morálneho vývoja osobnosti. Aj keď je rozhodnutie osobnosti pre určité morálne správanie ovplyvnené množstvom ďalších faktorov (výchova, sve-

tonázor, hodnotové predstavy], autor za najdôležitejšie pokladá pri tejto voľbe poznatky, ktoré sú osobnosťou už zhodnotené. V tomto zmysle považuje poznanie a hodnotenie za základ individuálneho morálneho výberu a súčasne za dialekticky protirečivý proces odohrávajúci sa pri mravnom vývoji individua. Morálny výber chápe ako „najkoncentrovanejší prejav zvláštností, ktoré odlišujú jedného človeka od druhého“. (s. 45) Zvolený druh morálneho správania je však potrebné teoreticko-eticky reflektovať nielen ako morálny výber pre určitý druh správania, ale aj ako otázku morálnej zodpovednosti osobnosti za tento druh správania. V súvislosti s analýzou neantagonistických protirečení v socializme autor upozorňuje na potrebu hlbšie skúmať niektoré otázky: morálne zhodnotiť v spoločenských zákonitostiach socializmu vývojové tendencie dialektických protirečení z hľadiska progresu a slobody človeka; zhodnotiť efektívnosť rôznych foriem mravnej výchovy; skúmať mechanizmy osvojovania morálnych hodnôt a noriem; požadovať od spoločnosti rozvíjanie a formovanie vedomej stimulácie morálneho výberu a považovať túto požiadavku za prostriedok všeobecnekultúrneho rozvoja osobnosti.

Popri štúdií U. Wilkeho, ktorá dokazuje potrebu analyzovať vzťah medzi mravným činom a faktorom času z hľadiska vývoja osobnosti, čo v podstate znamená analýzu historického a biografického v jej vývoji, pozornosť si v tejto kapitole zaslúži štúd a bulharského etika K. Neševa zaoberajúca sa vzťahom medzi mravným ideálom a sociálnou kontrolou. Sociálna kontrola, ktorá je systémom foriem regulácie, správania a myslenia ľudí v určitom sociálnom celku, vyjadruje podľa autora hlavné tendencie a reguláciu súčasného a jeho vývoj k bu-

dúcemu. „Sociálna kontrola svojím regulatívnym mechanizmom vyjadruje ideovo činné uplatňovanie najvšeobecnejších hodnôt, ktoré garantujú odhaľovanie a potvrdzovanie tendencií vývoja.“ (s. 49) Spomedzi všetkých týchto hodnôt najvýznamnejšie miesto zaujíma ideál, ktorý podľa Neševa vyjadruje všetko to, čo je pozitívne a ukazuje plán budúceho. Mravný ideál je nepretržite pôsobiace silou sociálnej kontroly, ktorý doprevádza proces socializácie osobnosti, predovšetkým proces jej morálneho presvedčenia. Zvlášť významná je jeho funkcia v prípade extrémnych situácií, do ktorých sa osobnosť dostáva, pretože v nich sa stáva stimulatívnou silou pri voľbe správania. Z hľadiska metodologického upozorňuje Nešev na štruktúru tohto pojmu a na jeho dve formy vplyvu na osobnosť. Ideál vystupuje voči osobnosti vo forme duchovne pojmovej a personifikovanej vzorovej. Po analýze tohto závažného pojmu marxistickej etiky venuje bulharský filozof pozornosť vlastnému mechanizmu sociálnej kontroly, predovšetkým jej dvom funkciám: hodnotove konštatujúcej a finálne diagnostickej.

V teoreticko-etických reflexiách marxistickej etiky v poslednom období veľa pozornosti vyvoláva otázka morálnych kvalít človeka. Ide pritom nielen o hlbšie a obecnnejšie poznanie tejto etickej kategórie, ale predovšetkým o uchopenie dialektickej závislosti medzi morálnymi kvalitami ako vlastnosťami ľudí a konkrétnymi spoločensko-historickými podmienkami, ktoré prináša rozvinutý socializmus. V týchto intenciách sa nesú i štúdie tretej kapitoly recenzovaného zborníka. Pokiaľ práca maďarskej etičky E. Ancselovej pojednáva *O základných črtách morálneho profilu komunistu* a je všeobecne orientovaná na morálne kvality členov KS, štúdia poľského

filozofa Z. Szawarského je z hľadiska problematiky morálnych kvalít do určitej miery ladená sokratovsky. Aj keď autor pri kladení si otázky — Akého človeka treba vychovávať v rozvinutej socialistickej spoločnosti — nestotožňuje múdrosť osobnosti s jej racionálnym rozhodovaním sa pre určitý druh správania v konečnom dôsledku je to racionálne poznanie situácie a rozumne zvolený variant pre mravný čin. Výchovu k múdrosti (zrejme životnej — pozn. rec.) pokladá autor za fundamentálnu hodnotu procesu mravnej výchovy. Podľa neho múdrosť pomôže osobnosti k utvoreniu si určitej mravnej autonómie, k racionálnemu výberu v prípade morálneho konfliktu a k presvedčeniu o pevnom vzťahu medzi rozumným životom a životom šťastným. (s. 96) Za ďalšie morálne kvality socialistickej osobnosti, okrem výchovy k múdrosti, považuje poľský filozof výchovu k nezištnosti a zodpovednosti. Objektívne podmienky pre rozvoj týchto kvalít vidí v tom, že socializmus dialekticky negoval kapitalizmus nielen v spôsobe výroby a sociálnej organizácie, ale aj v sfére morálnej motivácie indivídua, ako aj v tom, že považuje nezištnosť za nevyhnutnú podmienku kolektívnej práce a činnosti, čo má principiálny význam pre utváranie socialistických medziľudských vzťahov.

Pravdou je, že problematika morálnych aspektov rozvoja osobnosti je mimoriadne zložitá, mnohodimenzionálna a jej plné uchopenie marxistickou etikou je náročnou a obtiažnou prácou. A práve posledná kapitola zborníka je venovaná tejto otázke. Štúdia V. Momova *Funkcia a problémy aplikovanej etiky* a práca M. Fritzhandla *Úlohy marxistickej etiky pri výskume osobnosti* sú svojimi myšlienkami

v mnohom originálne a inšpirujúce. Predovšetkým sa jedná o Momovu štúdiu, ktorá prichádza s úplne novou problematikou — s aplikovanou etikou. Marxisticko-leninská etika vystupuje ako jednotný systém teoretických a praktických poznatkov, ako nástroj výskumu a objasňovania mravného života ľudí. No súčasne je aj nástrojom pre zmenu a pretvorenie tohto života v intenciách morálneho pokroku. A práve tu treba hľadať aplikačné aspekty etickej vedy, ktoré smerujú predovšetkým k regulovaniu a zmene morálneho vedomia a praktických morálnych vzťahov ľudí. Praktický význam aplikačnej etiky autor vidí: v transformácii všeobecnej etickej teórie na aplikovateľné poznatky princípov, mechanizmov a prostriedkov smerujúcich k zmenám reálnej morálky; v spôsoboch, formách, metódach, v celej „technológii“ praktického využitia aplikovaných poznatkov, predovšetkým vo vzťahu k normatívno-hodnotovým systémom spoločnosti. (s. 117) Za pozitívny autorov metodologický príspevok, okrem ďalších jeho originálnych myšlienok, treba považovať pokus o typológiu predmetných oblastí, v ktorých sa aplikovaná etika používa (oblasť profes. onálnej etiky, pedagogickej, etiky rodiny a životného spôsobu a pod.).

Záverom možno konštatovať, že recenzovaný zborník je do veľkej miery poznačený otvoreným, tvorivým prístupom k nastolenej problematike, v ktorom na základe doteraz dosiahnutých etických analýz sa vytvárajú i kontúry budúceho komplexného výskumu morálneho rozvoja osobnosti. A práve to je jeden z vážnych dôvodov pre filozofov, etikov, pedagógov, aby siahli po tejto publikácii.

Barbora Hlavová